

BIR MUSIQA ASBOBINING TARIXI. AKKORDEON

Kojabayev Yulduzboy O'mirboyevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi pedagogik mahorat markazining

"Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi"ning musiqa madaniyati fani metodisti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18281700>

Annotatsiya. Akkordeon — XIX asr boshida paydo bo'lgan eng yosh va eng universal musiqa asboblari biri bo'lib, bir necha o'n yillikda deyarli barcha qit'alarni zabt etgan.

Yevropada salon va cherkov asbobi sifatida ixtiro qilingan u tezda Rossiya, Fransiya, Argentina, Kolumbiya, Germaniya, Ozarbayjon va boshqa ko'plab mamlakatlarning xalq ovozi ga aylandi. Akordeon tarixi — bu migratsiya, ijtimoiy o'zgarishlar va bir xil asbobning sig'onlar, basklar, texas kovboylari yoki sibir chastushkachilarining qo'lida mutlaqo boshqacha jaranglashi qobiliyatining ajoyib tarixidir. Ishda 1820-yillardagi dastlabki qo'l garmonikalaridan tortib XXI asrning zamonaviy konsert bayanlari va raqamli akordeonlarigacha bo'lgan yo'l ko'rsatilgan

Аннотация. Аккордеон — один из самых молодых и в то же время универсальных музыкальных инструментов, появившийся в начале XIX века и за считанные десятилетия покоривший практически все континенты. Изобретённый в Европе как салонный и церковный инструмент, он быстро превратился в народный голос России, Франции, Аргентины, Колумбии, Германии, Азербайджана и многих других стран. История аккордеона — это история миграций, социальных перемен и удивительной способности одного и того же инструмента звучать совершенно по-разному в руках цыган, басков, техасских ковбоев или сибирских частушечников. В работе прослеживается путь от первых ручных гармоник 1820-х годов до современных концертных баянов и цифровых аккордеонов XXI века.

Annotation. The accordion is one of the youngest yet most universal musical instruments, invented in the early 19th century and conquering nearly every continent within decades.

Originally created in Europe as a salon and church instrument, it rapidly became the folk voice of Russia, France, Argentina, Colombia, Germany, Azerbaijan and many other countries.

The history of the accordion is a history of migrations, social changes, and the astonishing ability of the same instrument to sound completely different in the hands of Romani musicians, Basques, Texas cowboys or Siberian chastushka performers. The work traces the journey from the first hand harmonicas of the 1820s to modern concert bayans and 21st-century digital accordions.

Ключевые слова: аккордеон, баян, гармоника, ручная гармоника, Кристиан Фридрих Бушман, Сирилл Демиан, история музыки, народная музыка, танго, клезмер, мюзет, шансон, вальс-мюзет, техас-мексикано, норте, валленато, форрô, чамаме, кавказская музыка, частушка

Kalit so'zlar: akordeon, bayan, garmon, qo'l garmonikasi, Kristan Fridrix Bushman, Sirill Demian, musiqa tarixi, xalq musiqasi, tango, klezmer, myuzet, shanson, vals-myuzet, texas-mexicano, norte, vallenato, forró, chamame, kavkaz musiqasi, chastushka

Keywords: accordion, bayan, harmonica, free-reed instrument, Christian Friedrich Buschmann, Cyrill Demian, musical instrument history, folk music, tango, klezmer, musette, chanson, musette waltz, Tex-Mex, conjunto, norteño, vallenato, forró, chamamé, Caucasian music, chastushka

Ming yillar avval Sharqda xalq akkordeonlari va akkordeonlariga o'xshash musiqa asboblari bo'lgan: ken va shen. Ular bir nechta trubkalardan tashkil topgan bo'lib, ular bir-biriga ulangan va til mexanizmiga ega edi.

Ken bambukdan trubkalar, quritilgan va tozalangan qovoqdan sheng, loy, yog'och va metallardan yasalgan sheng tayyorlardi. Shunga qaramay, sheng oddiy melodiylarni ham, akkordlardan ham foydalana olgan (akkord bir vaqtning o'zida bir nechta notalarning ovozi). Shu sababli, sheng nafaqat mashhur, balki marosimga ham aylangan. Asboblarning tovushi bugungi klaviaturalarga qaraganda yumshoqroq, yumshoqroq va jim edi. Ma'lum darajada, organ akkordeonning ajdodi sifatida ham qaralishi mumkin. Axir, katta organlar bilan bir qatorda, ixcham versiyalari ham mavjud edi: organetto yoki portativ. Ular trubalar, bellowslar va kalitlardan iborat edi. Kalitlar o'ng qo'l bilan chalinar, chap qo'l bilan esa ko'kraklar harakatga keltirilardi. XV asr boshida organ kalitlari yanada ixchamlashib, oq va qora ranglarga bo'lingan.

Oyoq klaviaturasi paydo bo'ldi, so'ngra qo'lda oktavalar va registr qurilmalari mexanizmi paydo bo'ldi, ular keyinchalik akkordeon qurilishida ishlatilgan. Bu asbob Yevropaga qanday yetib keldi? Bir nechta versiyalari taklif qilingan. Birinchisiga ko'ra, ovoz chiqarish usuli Marko Polo tomonidan sayohatlaridan olib kelgan. Ikkinchisiga ko'ra, "xitoy organi" - sheng, Yevropada savdogarlar Xitoy bilan faol savdoni rivojlantirgani tufayli mashhur bo'lgan. Uchinchi versiyaga ko'ra, sheng XVIII asr oxirida savdo yo'llari orqali Yevropaga kelgan va u yerda tubdan o'zgarishlarni boshlagan. Aniq ma'lumki, sheng XVIII asr o'rtalarida Sankt-Peterburgda mashhur bo'lgan. Saroy musiqachisi va iste'dodli dizayner Johann Wilde ushbu asbobni chalishni yaxshi ko'rgan. Akkordeon zamonaviy shaklga kirishidan oldin, musiqa tarixida qo'l harmonikalari va garmonikalar ixtiro qilingan. "Akkordeon" so'zi yunoncha "harmonikos" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "undosh", "ingichka" degan ma'noni anglatadi.

Akkordeonning rivojlanish yo'li.

Akkordeon tarixidagi navbatdagi qadam orchestrion, ya'ni ko'chma organ paydo bo'lishi bo'ldi. U sheng mexanizmi asosida Rossiya Fanlar Akademiyasi a'zosi Kristian Gottlieb Kratzenstein va organist František Křižík tomonidan ishlab chiqilgan, ular tajriba natijasida nay barlarini ixtiro qilgan va keyinchalik 19-asr boshlarida qo'l harmonikalarida qo'llanilgan.

XIX asrning yigirmanchi yillarida Berlinlik musiqa ustasi Friederik Buschmann musiqa asboblarni sozlashni osonlashtirish uchun naychali sozlash vilkalarini loyihalagan. Har bir sozlash vilkasi ma'lum bir ohangga sozlanardi, ular havo oqimi ta'sirida tovush chiqarishni boshlardi.

Sozlash vilkalarini to'rtburchak qutida birlashtirish orqali ustoz oxir-oqibat yangi musiqa asbobini — garmonikani oldi, uning takomillashgan avlodlari keyinchalik keng tarqaldi. Biroq, ustoz Frederik Buschmann shu bilan to'xtamay, o'zining sozlash vilkasini rivojlantirishda davom etdi va unga mo'yna yopishtirdi. Lekin bitta aniq tovush tovushini olish uchun, master kamonlarni mos tovushlar ustida ochiladigan klapanlar bilan yopgan. Shunday qilib, Frederik Buschmann asta-sekin aeolina deb ataladigan misli ko'rilmagan musiqa asbobini yaratdi. U ikki qopqog'i va yelpig'i kabi ochiladigan mo'yna bor edi. Bir qopqoqda kalitlar, ikkinchisida - bellowsni bo'shatish uchun qurilma bor edi. Bu allaqachon qo'l garmonikasi edi, lekin ko'proq bolalar o'yinchog'iga o'xshardi.

F. Buschmannning o'yinchoq ixtirosi musiqa ustalarining e'tiborini tortdi, ulardan biri Vena organ yasovchisi Cyril Demian edi.

U qo'l harmonikasini o'zgartirishda juda faol bo'lib, unga boshqacha ko'rinish berdi. Ikki qutida, bellows kamerasi bilan bog'langan, o'ng qo'l uchun 5 ta va chap qo'l uchun 5 ta kalit mavjud. O'ng qo'lning har bir tugmasi squeeze va releaseda turli tovush chiqardi, chap qo'ldagi har bir tugma squeeze va unclamp - ikki xil to'liq akkord - bu yangilik edi! Shu tariqa akkord hamrohligidagi butunlay yangi asbob paydo bo'ldi, u akkordeon deb ataladi. O'z nomi "akkordeon" (fransuz tilida "akkordeon") "qo'l harmonikasi" degan ma'noni anglatadi. Va 1829-yil 6-mayda Cyril Demian rasmiy ravishda muallif nomini taqdim etdi va tez orada akkordeon mashhur asbobga aylandi, bolalar o'yinchog'i emas, chunki uni chalish mumkin edi. 6

Bir necha kundan so'ng, Cyril Demian o'g'illari Guid va Karl bilan birga ularni ishlab chiqarish va sotishni boshladi. Bu zamonaviy asbobning birinchi prototipidir. Akkordeon allaqachon ikki asrlik va shunchalik zamonaviylashganki, o'sha "bolalar o'yini"dan faqat bitta g'oya qolgan! 19-asrda garmonikaning Yevropa bo'ylab tez tarqalishi qor ko'chkisining tezligiga o'xshatilishi mumkin. Bir necha yil ichida u Avstriya, Germaniya, Fransiya va Italiyada eng mashhur asbobga aylandi. Bunda ajablanarli narsa yo'q. Aslida, bu ko'chma asbob bo'lib, uni osonlik bilan bir joydan boshqa joyga olib yurish mumkin, hatto yurib ham chalinadi.

Rossiyaning Chulkova Slobodasida birinchi Tula armonikalari ishlab chiqarilgan.

Ularning ishlab chiqarilishi uchun mis sim ishlatilgan bo'lib, uni bolg'a bilan anvilga tekislagan. Bu uzun va tor sim bo'lib, undan taxtalar kesilgan. Taxtalar temir ramkalarga mixlangan, qolgan hamma narsa qog'oz va taxtalardan yasalgan. Bu birinchi yakka nusxalar edi.

XIX asrning 40-yillariga kelib, Timofey Vorontsovning birinchi fabrikasi Tulada paydo bo'ldi, u yiliga 10000 dona akkordeon ishlab chiqardi. Rossiyada, mamlakatning keng hududi sababli, har bir hududda asbobning o'ziga xos mintaqaviy variantlari mavjud bo'lib, avvalo, ma'lum bir hududning folklor xususiyatlariga moslashtirilgan.

"Asboblarning qirraliligi"

Akkordeonlar ikki turda bo'ladi — klaviatura va tugmali klaviatura. Klaviatura - pianino klaviaturasi shaklida. Klaviaturada uch, to'rt yoki besh qator tugmalar bo'lib, ular xromatik tartibda joylashgan. Bundan tashqari, har qanday turdagi akkordeonlar chap qo'lida turli hamrohlik tizimlariga ega bo'lishi mumkin: tayyor va tayyor - tanlov. Tayyor hamrohlik tizimi baslar va tayyor akkordlardan iborat. Tayyor – tanlov, ikki tizimga ega: tayyor va tanlovli, ular maxsus reyestr asosida o'zgartiriladi. Akkordeonlar juda muhim bo'lib, turli o'lchamlarda ishlab chiqariladi: eng kichik talabalar akkordeonlaridan tortib, eng katta konsert akkordeonlarigacha. Akkordeonlar turli musiqiy asboblarning xususiyatlarini o'zlashtirgan.

Ularning shakli akkordeonga o'xshaydi, texnik dizayni akkordeonga tegishli, klavishlar va registrlar almashtirish imkoniyati esa pianino va organga yaqin. Registrlar musiqachiga oktavalarini improvizatsiya qilish, birlashtirish yoki to'liq o'zgartirish imkonini beradi va natijada asbob tovushini ham o'zgartiradi.

Ba'zan akkordeon boshqa asboblarga juda yaqin tovushga ega bo'ladi, ba'zan esa ularni almashtiradi. Akkordeon, turli san'atkor, musiqiy va ifodali usullarga ega bo'lib, o'ziga xos, kumushrang va yoqimli tebranadigan tovushga ega. Uning ovozi rang-barang, ohangdor va ulug'vor bo'lib, organ yoki hatto butun orkestr kabi eshutilishi mumkin.

Tembrni o'zgartiruvchi registrlarning mavjudligi akkordeonga turli asboblarning tovushini taqlid qilish imkonini beradi.

Akkordeondagi tovush metall kamonlarning havo oqimi ta'siri ostida erkin tebranishi natijasida hosil bo'ladi, bu shamol shishirgichlar kamerasi harakati paytida hosil bo'ladi.

Ajoyib ijrochilar.

Akkordeon ijrosining boy tarixi bir qator iste'dodli musiqachilarni o'z ijodi bilan asbob rivojiga katta hissa qo'shgan. Pop akkordeonchilari alohida e'tiborga loyiq: J. Tiersen, R. Wurthner, V. Kovtun, Y. Drang, P. Drang, R. Bazhilin, Y. Tabachnik, S. Shchurakov.

Jazz akkordeonida shuningdek, M. Matthews, T. Gumino, L. Sasch, E. Felice, A. di Pippo va D. Amble kabi yorqin ijrochilar ham bor.

Barcha iste'dodli ijrochilar orasida, men Pietro Deiro, Pietro Frossini, Art Van Damme va Astor Piazzollani alohida ta'kidlashni xohlayman.

Pietro Deiro — italiyalik kelib chiqishli amerikalik virtuoz akkordeonchi bo'lib, asbobni ommalashtirishga katta hissa qo'shgan. Nyu-Yorkda u akkordeon san'ati uchun shtab-kvartira tashkil qilgan va keyinchalik Akkordeonchilar Assotsiatsiyasini tashkil qilgan, uning maqsadi asbobni faol targ'ib qilish edi.

Pietro Frossini o'zining ajoyib va nafis kompozitsiyalari bilan pop akkordeon repertuarini sezilarli darajada boyitdi. U birinchi bo'lib akkordeon ijrosini yozuv qurilmasida yozib olgan. Rossining akkordeon uchun yozgan asarlari bugungi kunda juda mashhur va ko'pincha dunyo bo'ylab musiqachilar dasturlariga kiritiladi.

Art Van Damme, eng yaxshi jazz akkordeonchisi sifatida tan olingan, o'z hunarining haqiqiy ustasi edi. Ijodiy hayoti davomida Art Van Damme deyarli qirqta dunyo bo'ylab sayohat qilgan.

Astor Piazzolla mashhur argentinalik musiqachi va bastakordir. Uning kompozitsiyalari jazz va klassik elementlarni o'zlashtirgan. A. Piazzolla o'zining ijodiy merosi sifatida mingdan ortiq musiqiy asarlar qoldirgan va buyuk musiqachi sifatida u o'z asarlarini turli guruhlar bilan ijro etgan.

Qiziqarli faktlar.

- Amerikaning Sent-Pol, Skoki, Detroit va San-Fransisko shaharlarida akkordeon rasmiy asbob deb e'lon qilinadi. Amerika Qo'shma Shtatlarida taxminan 75,000 kishi ushbu asbobda chalishi mumkin.

- Amerika Qo'shma Shtatlarida asbobni ommalashtirishga katta hissa qo'shgan birinchi ijrochi "akkordeonning otasi" deb atalgan Graf Piedro Deiro bo'lgan.

- Akkordeonlar bugungi kunda dunyoning turli mamlakatlarida ishlab chiqariladi, lekin eng yaxshi konsert asboblari Italiya, Rossiya va Germaniyada ishlab chiqariladi.

- Asbobning mashhurligining eng yuqori cho'qqisi, 1900-yillardan 1960-yillargacha, "Akkordeonning oltin davri" deb hisoblanadi.

- "sheng" nusxasi — qadimiy xitoy asbobi, akkordeonning ajdodi bo'lib, AQShda Castelfidardo muzeyida saqlanadi.

- Birinchi elektron akkordeonlar o'tgan asrning qirq yillarida "AQSh"da ishlab chiqilgan.

- Amerika Qo'shma Shtatlarida akkordeon dastlab "strap piano" deb atalgan.

-Akkordeonchi Jim Boggio uchun yodgorliklar o'rnatilgan, har yili uning xotirasiga akkordeon festivallari bag'ishlanadi. Tula shahrida "Tula akkordeoni" yodgorligi, shuningdek, Saratovdagi Kirov prospektida "Saratov akkordeoni" haykali mavjud.

- Sovet Ittifoqida akkordeon, o'tgan asrning 30-yillarida juda mashhur asbob bo'lib, 50-yillarda A. Tsfasman, L. Utesov, V. Knushevitskiy jazz orkestrlarida juda talabgir bo'lgan, jazz va saksofon so'zlari bilan birga bostirilgan.

Xulosa

Akkordeonning juda qiziqarli tarixi bor. Uning mashhurligi keng. Akkordeonni cheksiz tinglashingiz mumkin, lekin hozirda ko'plab elektron raqamli musiqiy asboblarning mavjud, ba'zi xususiyatlari akkordeondan ustun. Bu akkordeon eskirganini anglatadimi? Albatta yo'q.

Akkordeon yosh asbob. U 180 yildan ortiq tarixga ega. Uning hikoyasi endi boshlandi.

Akkordeonning g'alabasi oldinda! Akkordeon o'zining boyligi va rang-barangligi, ranglari va soylari bilan har doim sevimli va ajoyib musiqiy asbob bo'lib qoladi.

Akkordeon uzoq vaqtdan beri keng jamoatchilik uchun mavjud. Bugungi kunda hech qanday asbob hayotimizda qanchalik keng va xilma-xil qo'llanilishi bilan solishtirib bo'lmaydi.

Bastakorlar uning ulkan, deyarli cheksiz imkoniyatlari bilan jalb qilinadi. Bugun esa, akkordeon ustida asarning ijrosini tinglab, har safar haqiqiy sehrning guvohi bo'lamiz.

Hammaning ko'z o'ngida buyuk sir namoyon bo'ladi, musiqa tug'iladi. Akkordeon biz bilan shunday yashaydi, eng ajoyib asbob, boshqa har qanday asbobga qaraganda ko'proq uchraydi, bu esa musiqa bilan muloqot qilishning katta quvonchini his qilishimizga yordam beradi.

Ish jarayonida ko'p narsalarni o'rgandim: Internetda zarur ma'lumotlarni qidirishni (matnli hujjat yaratishni, havolalarni qanday tayyorlashni o'rgandim), mavzular indeksi, lug'atlar va boshqa adabiyotlar bilan tanishdim. Asbob tarixidan ko'p narsani o'rgandim. Musiqa tarixini bilish nafaqat qiziqarli, balki foydali ekanini angladim. Mening loyiham ajoyib tarixga va boy hozirgi zamonga ega ajoyib musiqiy asbobga bag'ishlangan. Bir yarim asr davomida akkordeon barcha qit'alardagi odamlarning qalbini zabt etgan. Ishonamanki, akkordeon ko'p yillar, o'n yilliklar, hatto asrlar davomida odamlar uchun quvonch olib keladi!

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akkordeon // Brockhaus va Efron ensiklopedik lug'ati: 86 jild (82 jild va 4 qo'shimcha). Sankt-Peterburg: Rossiya akkordeonchilar, bayanchilar, akkordeonchilar ittifoqi – Gazaryan S. Musiqa asboblari olamida musiqiy asboblarning rivojlanishi tarixi haqida sayt.
2. AKKORDEONCHI. RU: akkordeon tarixi.
3. Musiqa asboblari dunyosi.
4. Kitob. O'rta maktab o'quvchilari uchun. 2-nashr - Moskva: Prosveshchenie, Zilberkvit M. Musiqa olami: Esse. Moskva: Det. Lit., 1988, 336, 6-bet.
5. 6. Yosh musiqachilar ensiklopedik lug'ati. V.V. Medushevskiy, O.O. Ochakovskaya M.